

SURXON VOHASI 1917-1941 – YILLARDA BXSERNING TASHKIL TOPISHI VA
SURXON VOHASIDAGI MILLIY – OZODLIK HARAKATLARI

Shavqatulloev Do`stmuhammad

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Тел:998932214673

e-mail:ma6069054@gmail.com

Mansurova Marxabo

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Ablakimova Hojiniso

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Annontatsiya: *Bolsheviklar oktabr to`ntarishidan so`ng hokimiyatni qo`lga kiritgach, haqiqiy xalq hokimiyati va chinakam demokratiya hukmronlik qiladigan jamiyatni barpo etishni va`da qilgan edilar. Bu jamiyat keng xalq ommasining ehtiyojlarini qondirishi, uning manfaatlarini himoya qilishi lozim edi. Ammo vaqt o`tib shu narsa aniq bo`ldiki bu siyosatning ortida bolsheviklarning yangi yerlar va xomashyolarni o`ziniki qilib olish yotardi . Buxoro amirligi davrida katta harbiy, iqtisodiy, siyosiy mavqega ega bo`lgan Surxon vohasini sovetlar hukumati o`z qulida mahkam saqlab qolishga jiddiy kirishadi. U oddiy mehnatkash xalqni zudlik bilan o`z tomoniga ag`darib olish maqsadida xalqqa bepul, o`ylaganidan ortiqcha mulk va`da qilib, ishlab chiqarish quroliga ega bo`lmagan, huquqiy gushunchasi yo`q, siyosiy bilimlarni yetarli egallab olmagan xalqni o`z siyosati chegarasiga kiritib oladi. Natijada sovet hukumati milliy xususiyatlarni chuqur o`rganib, ichki ziddiyatlardan foydalanishga, qarinyushurug`larni, milliy etnik guruhlarni birbiriga qaramaqarshi qo`iishga harakat qiladi. Bundan siyosiy manfaatlar yo`lida ustalik bilan foydalanadi.*

**Kalit So`zlar :** *Termiz , «Ishchi ittifoqi» , Yolg`izbog` , To`da , Boysun , Sariosiyo, Sherobod , Pattakesar , Suyun Pinxos , Denov .*

Tarix tajribasining dalolat berishicha, xalq hokimiyati g`oyasi bir guruh inqilobiy xayolparastlarning o`ylab chiqargan narsasi emas, balki mazlum «quyi» tabaqalarning odamni odam eksgaguatatsiya qilmaydigan, insonning erkin kamol topishi uchun ijtimoiy adolat tantana qiladigan va teng imkoniyatlar mavjud bo`ladigan ijtimoiy tuzumni ko`p asrlardan buyon orzu qilib kelgan intilishining yakunidir. Xalq hokimiyati bu o`zinio`zi idora qiladigan davlat bo`lib, unda har bir kishining erkinlik darajasi boshqaruvda bevosita yoki vakillik yo`li bilan ishtirok etishi bilan belgilanadi.

Fevral inqilobining g`alabasi Rossiyada «burjua demokratik» davlati tizimining amaliy muammosini kun tartibiga qo`yadi va davlatchilik nazariyasiga katta qiziqish

uygʻotadi. Rus chorizmining tarkibiy qismi boʻlgan Termiz shaxrida ham inqilobiy oʻzgarishlar boʻlib, harbiylar boshqaruv qoʻmitasi tuziladi va Termiz garnizonining barcha harbiy qismlarida 1917 yilning 10 martida mitinglar boʻlib oʻtadi. Askar qoʻmitasi Termiz paxta tozalash zavodi ishchilarining Termiz Pattakesar «Ishchi ittifoqi» bilan aloqa bogʻlaydi. Natijada 1917 yilning 19 martida Termiz garnizoni askarlari va zobitlari noiblarining birlashgan yigʻilishida Termiz-Pattakesar harbiy qoʻmitasi tuziladi, uning huquq va vazifalari belgilanadi hamda 6 kishidan iborat hayʻat saylanadi. [1]

1917 yilning 21 aprelida Termizda ishchi va askarlarning birlashgan mitingi boʻlib oʻtadm va 22 aprelda zobitlar uyida Ishchiaskar deputatlari soveti tuzilganligi eʻlon qilinadi. Sovet raisligiga Preobrajenskiy (Toshkentda oʻddirilgan 14 komissarning biri), kotibligiga esa Krulikovskiy saylanadi (u keyinchalik Termizda yashab vafot etgan). 30 aprelda Pattakesar dehqon noiblari soveti tuziladi, unga 546 kazak drujinasining sobiq askarlari, yaʻni harbiy xizmat muddatini oʻtab, zaxiraga chiqqan dehqonlar aʻzo boʻladilar. Pattakesar dehqon noiblari soveti Termiz askarishchi noiblari soveti bilan qoʻyashlib, 1917 yilning 7 mayida Termiz-Pattakesar askarishchi va dehqon noiblari soveti tashkil topadi. 1917 yilning 1 iyulida oʻz ishini boshlagan Termiz-Pattakesar askarishchi va dehqon noiblari soveti kengashida mahalliy millat vakillari yoʻq edi. [2]

Sovetlar siyosatining Surxon vohasiga kirib kelishi keskin kurash sharoitida amalga oshdi, mahalliy xalqning asosiy qismi bu yangi hokimiyashi norozilik bilan kutib oladi. Buxoro amirligi davrida katta harbiy, iqtisodiy, siyosiy mavqega ega boʻlgan Surxon vohasini sovetlar hukumati oʻz qulida mahkam saqlab qolishga jiddiy kirishadi.

U oddiy mehnatkash xalqni zudlik bilan oʻz tomoniga agʻdarib olish maqsadida xalqqa bepul, oʻylaganidan ortiqcha mulk vaʻda qilib, ishlab chiqarish quroliga ega boʻlmagan, huquqiy gushunchasi yoʻq, siyosiy bilimlarni yetarli egallab olmagan xalqni oʻz siyosati chegarasiga kiritib oladi. Natijada sovet hukumati milliy xususiyatlarni chuqur oʻrganib, ichki ziddiyatlardan foydalanishga, qarinyushurugʻlarni, milliy etnik guruhlarni birbiriga qaramaqarshi qoʻiishga harakat qiladi. Bundan siyosiy manfaatlar yoʻlida ustalik bilan foydalanadi. Millatning faxri boʻlgan olimu fozillar, yirik mahalliy boylar, oʻtkir zehni din vakillari, mahalliy xalq oʻrtasida ishbilarmon, ish boshqaruvchilikda katta obroʻga ega boʻlgan nufuzli odamlarni siyosiy hayot yoʻnalishidan olib tashlash va yoʻqotishga jiddiy kirishadi. Bu siyosat tufayli 20-yillarda vohaning minglab aholisi qattiq siquv ostiga olinib, bir qismi qatagʻonlik siyosati bilan surgun qilinib, ikkinchi qismi esa qirib tashlanadk. Xalqning asosiy qismi esa quruq vaʻdalar taʻsiri ostida sovetlarning notoʻgʻri siyosatiga ergashib ketadi. [3]

Amirlikning qulatilishi arafasida Boysunda yirik yer egasi Suyun Pinxos oʻgʻli ixtiyorida 600 gektar ekin maydoni boʻlib, uning yerlari zoʻrlik bilan tortib olinib, 13

ta do‘koni ham yangi hukumat tomonidan qabul qilingan qaror asosida davlat ixtiyoriga o‘tkazib yuboriladi. Ilm-ma‘rifat va madaniy poklikka da‘vat etuvchi islom diniga ham keskin zarba beriladi. Jumladan, Boysundagi 2 ta kichik madrasa, Sherobodagi o‘rta ta‘lim madrasasi, Denovdagi 2 ta o‘rta ta‘lim madrasalari yopib tashlanadi va talabalar qattiq siquvga olinadi. Uzoq asrlar davomida yaratilgan qimmatbaho va nodir kitoblar, qo‘lyozmalar, noyob milliy san‘at obidalari yo‘q qilinadi. Boysun, Sherobod, Denovdagi beklik saroylari, masjidlar, madrasalar «xurofot belgisi» sifatida buzib tashlanadi. Surxon vohasi ahli «Said Olimxon hazratlariga yordam bergan» degan siyosat ta‘siri qurboni bo‘ladi. [4]

1920 yil 10 sentabrda Amir Said Olimxon Darbandga kelib, Boysun begi hamroxligida 11 sentabrda Yolg‘izbog‘ va To‘da qishloqlari orqali Boysunga jo‘nab, Chorchinorda to‘xtaydi. Inqirozga uchragan amir o‘z davlatida mafkuraviy birlikni, o‘zaro hamfikrlilikni vujudga keltirolmaydi hamda qizil hokimiyatga qarshilik qo‘rsata olmaydi. O‘sha davrda mahalliy xalqni chalg‘ituvchi mansab uchun o‘z xalqini sotish evaziga obro‘ orttirishga urinuvchilar ham ko‘p bo‘ladi, chunki Darband, Boysun, qo‘rg‘on voqealari buning isbotidir. Ba‘zi bir kimsalar arzimagan va‘dalar hisobiga milliy g‘ururni, ornomusni, vijdonni sotish yo‘liga o‘tadilar. 1941 yili Sherobod tumani Istara qishloq kengashida Sagizov Rahmonga 75 gektar yerga bug‘doy, 40 gektar yerga arpa ekinini ekmasdan davlat Asosiy savollarsini buzdi, deb ayb qo‘yilgan bo‘lsa, Norboev Eshquvvat inqilobga qarshi targ‘ibot ishlarini olib borib, teskari munosabatda bo‘lishga chorlamoqda, Tallashqon qishloq kengashidan 27 yoshli Himmatov Xurram dehqonchilik Asosiy savollarsini barbod etuvchi, deb jinoiy javobgarlikka tortiladi. [1]

Mustabid tuzum siyosiy mafkurasining asl qiyofasini turli yo‘nalishlar, xiylanayranglar bilan yashirishga urinib, o‘zbek millatining ko‘zga ko‘ringan fidoyilarini yo‘q qilish, qirib tashlash bilan qattiq shug‘ullanib, qatag‘onlik usulini keng qo‘lladi. Prezidentimiz I. A. Karimov ta‘kidlaganidek, «Mash‘um 1937-1953 yillarda sodir etilgan bedodlikni tasavvur etish uchun Uzbekiston bo‘yicha qariyb 100 ming kishi qatag‘onga uchrab, 13 ming nafari otib tashlanganini eslash kifoya. Insoniy qadr-qimmatini toptalgan, hayoti poymol etilgan bu odamlar orasida yurtimizda istiqomat qilgan deyarli barcha millat va elatlarnishg vakillari bor edi». Ushbu davr voqeyiligi viloyat tarixiy hayotidan bir lavha misolida aks ettirilsa-da, qatag‘onlik yillari xalqimizga o‘tmishning 6u achchiq qismatini doimo xotira sifatida eslashga davat etadi. [3]

O‘zbekiston SSR Inqilobiy qo‘mitasi qarori bilan Surxondaryo okrugi 1925 yilning 18 yanvar kush Boysun, Sariosiyo, Sherobod uездlariga bo‘lindi. Boysun uezdi markazi Boysun shahri bo‘lib, uезд uchta tarmoqqa Boysun, Darband va qumqo‘rg‘onga bo‘lingan. 1926 yil 31 avgustdagi qaror bilan esa qumqo‘rg‘o‘ tarmog‘i Jarqo‘rg‘on tarmog‘i deb yuritila boshlandi. Surxondaryoda ma‘muriy hududiy

o'zgarishlar turli davrlarda amalga oshirib borildi. Sariosiyo tumani O'zbekiston MIq sessiyasining 1926 yil 29 sentabrdagi qarori bilan Surxondaryo mintaqasi tarkibida tashkil etilib, u 20 ta qishloq kengashi, 124 ta aholi markazi, 376 ta xo'jalikni o'z hududiga olgan edi. Ularda 20213 nafar aholi istiqomat qilardi._Viloyatda paxta yetishtirishning o'sib borishi uni qayta ishlovchi sanoat korxonalarini qayta qurishni taqozo etdi. 1918 yili Termiz paxta tozalash zavodi Davlat ixtiyoriga o'tkazildi va ish kuni 8 soat qilib belgilandi. Yuqorida ta'kidlanganidek, viloyatda paxta Hosildorligining o'sib borishi yangi paxta tozalash zavodi qurishni taqozo etdi. Yangi korxonani viloyatda paxta yetishtiradigan rayonlarga yaqinlashtirish uchun Sherobodda qurish mo'ljallandi va 1926 yilda Sherobod jingauzi foydalanishga topshirildi. [5]

ADABIYOTLAR:

1. Yakubova . D , Surxondaryo tarixi , Toshkent “Lesson press”– 2022
2. Tursunov S.N., Kichkilov H. Termiz yilnomasi. T.: Sharq, 2001.
3. Berdiev H., Ermatov H. Surxondaryo tarixidan lavhalar. T.: 1991.
4. Azimov M. Termiz tarixi. Termiz, Jayhun, 2001.
5. Tursunov S.N. va boshk. Surxondaryo tarixi. T.: Sharq, 2004.